

15 TEMMUZ OLAYI ÇERÇEVESİNDE KOLEKTİF EYLEM ALGISI

Elif SÜMER¹, Rukiye KAYA²

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, 15 Temmuz 2016 olayı sonrası sokağa çıkan ve çıkmayan bireylerin kolektif eylem algılarını karşılaştırmak, bu olaya bakış açıları çerçevesinde sokağa çıkmanın onlarda inşa ettiği anlamı ortaya koymaktır. Araştırmanın çalışma grubunu, 15 Temmuz olayı sonrası yapılan eylemlere katılmış 6, katılmamış 5 olmak üzere toplam 11 kişi oluşturmaktadır. Veri toplama yöntemi olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin kullanıldığı bu çalışmada verilerin çözümlenmesinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Araştırmada 15 Temmuz sonrasında yapılan eylemlere katılan ve katılmayan grupların kolektif eylem algıları sosyal kimlik ve kaynak hareketliliği kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmıştır. Ayrıca politik güven kavramı da irdelenmiştir. Kolektif eylemlere dair duygu ve düşünceler ve yapılan eylemler ile kolektif eylem algısı arasındaki ilişkide katılımcı gruplar arasında görüş ayrılıkları saptanmış olup; bu ayrılıkların eylemlere katılımı etkileyen motivasyon değişkenlerindeki farklı örüntülerin ortaya çıkmasında etkili olmuş olabileceği düşünülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kolektif eylem, 15 Temmuz, sosyal kimlik, kaynak hareketliliği, politik güven

¹ Öğrenci, İstanbul Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, elfgn11.egn(at)gmail.com

² Öğrenci, İstanbul Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, rukiyeekaya(at)gmail.com

COLLECTIVE ACTION PERCEPTION WITHIN THE FRAME OF 15TH JULY CASE

ABSTRACT

The purpose of this study is to compare the collective protest perception of people who took the streets protest after 15th July 2016 and the ones who did not and therefore to reveal the meaning built by participation to the protests. Data for this study is gathered from interviews with 11 participants (6 of whom protested and 5 of whom did not after the coup attempt). In this study, interview technique was used as a data collection method and content analysis technique was used for data analysis. During analyses, perceptions of collective action between the participating and non-participating groups in the actions after 15 July were processed within the different frameworks in theoretical approaches which are concept of political trust, social identity and resource mobilization theories. Variations between groups was revealed regarding feelings and thoughts about collective action and the relationship between participating collective action and perceptions of collective action. These variations seemed to influence the emergence of different patterns of motivations for participation.

Key Words: Collective action, July 15, social identity, resource mobility, political trust

Sümer, Elif. ve Kaya, Rukiye. “15 Temmuz Olayı Çerçevesinde Kolektif Eylem Algısı”. *ulakbilge* 5. 12 (2017): 945-971

Sümer, E. ve Kaya, R. (2017). 15 Temmuz Olayı Çerçevesinde Kolektif Eylem Algısı. *ulakbilge*, 5 (12), s.945-971.

Giriş

Zaman içerisinde meydana gelen rahatsız edici durumlar veya toplumsal ilişkilere bağlı olarak ortaya çıkan sorunlar bireylerde benzer gereksinimlerin ya da benzer algıların, duygu ve düşüncelerin oluşmasına yol açabilmektedir. Şentürk'e (2006) göre ortaya çıkmış bu rahatsızlık durumları mevcut yapı içinde tahammül edilebilecek boyutu aştığında protesto hareketlerinin oluşumuna zemin sağlamış olur. Çünkü insanlar zaman içinde diğerlerinin de olaylar karşısında aynı sorunları dile getirdiklerine tanık olur ve bireysel konumdan kolektif bir konuma geçiş yapar. Dolayısıyla bu insanlar kolektif konuma geçerek artık başkalarıyla iletişim kurmaya yönelebilirler. Çünkü bu benzer deneyimleri paylaşmak isterler. Bu bir çeşit grup oluşumu sürecidir ve bir grup dinamiği inşa edilmeye başlanır. Bu dayanışma ve bir olma ihtiyacının motivasyonel bileşenleri bireysel veya kolektif çıkarlara hizmet edebilir. Brecher, Costello ve Smith'e (2002) göre bireysellikten toplumsallığa geçiş süreci insanlar hâkim statükoyu sorguladıklarında, itirazlarını dile getirdiklerinde ya da direkt statükoyu reddettiklerinde başlayabilir (akt; Yanık ve Öztürk, 2014).

Kolektif eylemin yaygın olarak kabul edilen tanımı şöyledir: “Bir grup üyesi, grubunun bir temsilcisi olarak ve tüm grubunun koşullarını iyileştirmek doğrultusunda hareket ettiğinde kolektif eylemde bulunmuş olur” (Wright, Taylor ve Moghaddam, 1990, s. 995). Kolektif eylemin özelliği tanımdan da anlaşılacağı üzere bireylerarası değil gruplar arası etkileşimleri konu edinmesidir. İnsanlar, oy kullanırken, toplu eylemlere katılırken, elektronik veya yazılı olarak imza kampanyalarına destek verirken ve protesto gösterileri düzenlerken kolektif bir eylem icra ederler.

Kolektif eylemin oluşumunda nelerin rol oynayacağına dair farklı açıklamalara rastlanmıştır. Örneğin, “toplum içerisinde birtakım kurumların, fiili uygulamaların, normatif yapının, ilişkiler ağının değiştirilmesi düşüncesinin altında, değişime konu olan alanların toplumsal ihtiyaçları karşılayamaması gibi durumlar ve eşitsizlikten, adaletsizlikten kaynaklanan rahatsızlıklar vardır. Dolayısıyla kolektif eylemler, bir anlamda toplumsal hoşnutsuzluğun dışa vurumu veya karşılanması istenilen ihtiyaçların dile getirilmesidir” (Şentürk, 2006, s. 33). Bu bağlamdan hareketle kolektif eylemler bir tehdit algısı ortaya çıktığında veya birlik ve beraberliği etkileyen bir durum meydana geldiğinde ortak bir kitle hareketinin doğması için elverişli hale gelir denilebilir (Kayaoğlu, 2003).

Sosyal psikoloji literatüründe, yakınsama kuramı, bireylik yitimi kuramı, engellenme-saldırganlık kuramı, göreceli yoksunluk kuramı, kaynak hareketliliği kuramı, sosyal kimlik kuramı gibi kuramlar kolektif eylemle ilgili sorulara farklı bakış açılarıyla yaklaşmaktadır. Örneğin kaynak hareketliliği kuramına göre, sosyal

bir harekete katılmak psikolojik durumlar ya da kişilik özelliklerinden çok insanların katılımının yarar ve zararlarını hesapladıkları akılcı bir karar verme süreçlerinin sonucunda oluşmaktadır (Kışlıoğlu ve Uluğ, 2015). Sosyal kimlik kuramına göre ise, sosyal kimlik, bireyin herhangi bir grubun üyesi olmasının bir görüntüsünü ifade eder ve cinsiyet, millet, sınıf, meslek ya da ırk gibi kategoriler sosyal kimlikler olarak değerlendirilebilir. Bireyler kolektif bir eylem icra ederken sosyal kimliklerinden etkilenirler. Bu nedenle sosyal kimlik kuramından yola çıkan modeller kolektif eylemleri kapsamlı olarak anlamada önemli bir yer tutar. Bunlardan birisi Kolektif Eylemlerin Sosyal Kimlik Modeli (KESKM) olup, kolektif eylemlerde öne çıkan üç sosyal psikolojik bakış açısını birleştirir. “Bunlar bireyin kendini ait hissettiği bir grup/kimlik üzerinden algıladığı haksızlık duygusu, bireyin kendini ait hissettiği bir grup/kimlik ile kendini özdeşleştirme derecesi ve bireyin kendini ait hissettiği bir grup/kimlik üzerinden algıladığı yeterlilik hissidir” (Kışlıoğlu ve Uluğ, 2015, s.246). Bu kuram da kolektif eylemlerde grup üyelerinin içinde bulundukları dezavantajlı durumun hakça olmadığının farkına vardıklarını, hem de bu eşitsizliği grup kimliği üzerinden algıladıklarını ileri sürer.

KESKM’ ye göre sosyal kimlikler, kolektif eylemlerde merkezi bir öneme sahiptir çünkü algılanan haksızlık, yeterlilik ve kimlikle özdeşleşme derecesi kolektif eylemlere katılımı etkileme bakımından büyük rol oynamaktadırlar. Özetle bir kolektif eylemin yapısal bileşenlerini ve bireyleri etkileyen sosyal psikolojik etkilerini kavramak için ‘sosyal kimlik’ konusu önem arz etmektedir.

Öte yandan açıklanması gereken diğer bir kavram politik güvendir. Çünkü politik güven tanımlanması ve değerlendirilmesi kolay bir kavram değildir. Sönmez’ e (2014) göre politik güven kavramı toplumda var olan politik sistemin işleyişinin ve sistemi oluşturan unsurların (hükümet, meclis, mahkemeler, memurlar gibi) desteklenmesini vurgulamaktadır. Bir diğer tanım ise şöyledir: “Politik güven parlamentonun ya da meclisin tüm üyelerinin, siyasal sistemin ve kurumların kanun ve kurallarının iyi niyetli, dürüst ve vatandaşlara olan sorumluluklarını yerine getirebilir kapasitede olduğuna ilişkin inanış olarak tanımlanmaktadır” (Çoymak ve ark., 2015, s.271). Siyasal sistemlere duyulan bu güven kolektif eylemleri yönlendiren bir bileşen olabilmektedir. Dahası bireylerin otoriteyle kurdukları bağ onların eylemlere katılımını etkileyen bir değişken olabilir.

Türkiye’deki literatür incelendiğinde, kolektif eylemi farklı değişkenler açısından inceleyen birçok çalışma mevcuttur (Örn., Özkan, K. (2014) ve Kışlıoğlu, R. (2010)). Ancak, 15 Temmuz olayı ve kolektif eylem ile ilgili, söz konusu olayın yakın zamanda gerçekleştiği göz önüne alınırsa, sosyal kimlik kaynak hareketliliği kuramları ve politik güven gibi değişkenler açısından inceleyen doğrudan herhangi bir çalışma ile karşılaşılmamıştır.

15 Temmuz 2016'da Türk Silahlı Kuvvetlerinin resmî internet sitesinde ve TRT'de yayınlanan bildiride ordunun yönetime el koyduğu ifade edilerek ülkede sıkıyönetim ve sokağa çıkma yasağı ilan edildiği açıklandı. İstanbul'daki Boğaziçi ve Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nün jandarma tarafından kapatılması ile başlayan süreçte, Türkiye Büyük Millet Meclisi F-16 savaş uçakları ile bombalandı ve bu gelişmeler üzerine Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, halkı bu duruma tepki göstermek için meydanlara ve havalimanlarına çıkmaya davet etti (Miş ve ark., 2016). 15 Temmuz olayını takiben 26 gün, Türkiye'nin birçok ilinde bu olaya karşı protesto gösterileri düzenlendi (Yörür, 2016).

Bu araştırmada, birçok insanın bir araya gelerek kolektif eylem icra etmesini sağlayan sosyal psikolojik etmenler nelerdir ve buradaki söz konusu kolektif eylemin oluşumunda neler rol oynamıştır, bireyleri kolektif eyleme yönelten etkenler nelerdir gibi sorulara yanıt aranmıştır. Buna ek olarak bu araştırmanın 15 Temmuz sonrası sokağa çıkmamış insanlar için bu kolektif hareket nasıl bir anlam ifade etmiştir ve bu bireylerin kolektif eylem algıları nasıldır, buradaki söz konusu harekete katılmamalarının sebepleri var mıdır, politik güvenin, otoriteye veya hükümete duyulan güvenin, kolektif eyleme katılım üzerinde belirleyici bir rolü var mıdır gibi sorulara da yanıt bulmada katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Dünya geneline bakıldığında Nazi partisi, Fransız devrimi, Bolşevik devrimi vb. genel olarak bilinen tüm devrimler, karşı-devrimler, ayaklanmalar, darbeler, cuntalar, savaşlar vb. olaylar kolektif eylem kuramlarını uygulamak ya da realite içinde sınamak için görgül gereç olarak alınabilir (Yardımlı, 2015). 15 Temmuz olaylarında yaşananları da bu bakış açısıyla değerlendirebilir ve kolektif eylemlerin kuramsal çerçevesine bu olay merkezinde değinilebilir. Buradan hareketle amaç; 15 Temmuz 2016 olayı sonrası sokağa çıkan ve çıkmayan bireylerin kolektif eylem algılarını incelemek, bu olaya bakış açıları çerçevesinde sokağa çıkmanın onlarda inşa ettiği anlamı ortaya koymaktır.

Yöntem

1. Veri Toplama ve Örneklem

Bu çalışma kapsamında katılımcılara amaçlı örneklem yoluyla ulaşılmış ve katılımcıların araştırmaya dâhil edilmesi için 15 Temmuz olayı sonrası yapılan eylemlere katılmış ve katılmamış olmaları kriterleri göz önüne alınmıştır. Örneklemi bu eylemlere katılan 6 katılmayan 5 olmak üzere toplam 11 kişi oluşturmaktadır. Katılımcıların 5'i erkek 6'sı kadındır ve 2'si yüksek lisans 9'u lisans öğrencisidir. Kişisel Bilgi Formu ile katılımcıların cinsiyet, yaş, mesleki durumları ve 15

Temmuz sonrası yapılan eylemlere katılıp katılmadıklarını içeren bilgileri edinilmiştir.

1.1. Yarı Yapılandırılmış Görüşme

Bu çalışma kapsamında yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmacı tarafından önceden belirlenmiş ya da görüşme sırasında ortaya çıkan durumlara göre yeni soruların da sorulabildiği bir görüşme yöntemi olan bu teknik nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan bir veri toplama yöntemidir (Güler, Halıcıoğlu ve Taşkın, 2015). Biri 15 Temmuz sonrasında gerçekleştirilen eylemlere katılmış diğeri katılmamış ve yaşları 21 olan iki İstanbul Üniversitesinde öğrencisi ile yapılan pilot görüşmeler sonucunda sorulara son hali verilmiştir. Görüşmelerde katılımcılara genel olarak kolektif eylemlerle ilgili ve özel olarak da 15 temmuz sonrası yapılan eylemlerle ilgili ne düşündükleri sorulmuştur. Ayrıca yapılan eylemlere katılmalarında veya katılmamalarında onları neyin nasıl etkilediğine ilişkin sorular da yöneltilmiştir.

2. İşlem ve Verilerin Analizi

Ortalama 14 dakika süren görüşmelerin hepsi İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler gizlilik hususuna dikkat edilerek yalnızca araştırmacılar tarafından yazıya dökülmüş ve katılımcılar döküm içerisinde numaralandırılarak adlandırılmıştır. Bu araştırmada içerik analizi yöntemi kullanılacaktır. İçerik analizi sözel, yazılı ve diğer materyallerin nesnel ve sistematik bir şekilde incelenmesine olanak tanıyan bilimsel bir yaklaşımdır (Tavşancıl ve Aslan, 2001). İçerik analizinde, dokümanlardan elde edilen nitel araştırma verilerinin işlenmesi, verilerin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların düzenlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması şeklinde dört aşama bulunmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2006).

Bulgular

1. Kolektif Eylem Algısı

Çalışmanın ilk oluşturulan kategorisi “Kolektif Eylem Algısı”dır. Katılımcıların kolektif eylem ile ilgili çağrışımlarının sorulduğu sorudan hareketle bu kategori altında “Toplumsal Olumsuz Algı” ve “Toplumsal Olumlu Algı” temaları ortaya çıkmıştır. Bu temalar tablo 1 de görülmektedir.

Tablo 1. Kolektif Eylem Algısı Kategorisinin Temaları

Kategori	Tema
Kolektif Eylem Algısı	Toplumsal Olumsuz Algı
	Toplumsal Olumlu Algı

1.1. Toplumsal Olumsuz Algı

Bu tema kapsamında, katılımcılar kolektif eylem ile ilgili görüşlerini olumsuzluk üzerinden temellendirmiştir. Eyleme katılmayan gruptan K1, K2 ve K5'e kolektif eylem ile ilgili çağrışimleri sorulduğunda, saldırganlık, nefret, dışlama gibi durumlara atıf yapmışlardır. Kolektif eylemleri, “azınlık gruplara karşı saldırılar”, “kavga, gürültü” ya da futbol maçlarından ve taraftarlıktan yola çıkarak “saldırganlık” gibi olumsuz bir eylem üzerinden açıklamışlardır. Bu çağrışımların kolektif eylemle ilgili olumsuz algılar olduğunu söylemek mümkündür.

1.2. Toplumsal Olumlu Algı

Bu tema kapsamında, katılımcılar kolektif eylem ile ilgili görüşlerini olumluluk üzerinden temellendirmiştir. Eyleme katılan gruptan K3, kolektif eylemlerin “istenilen durumu sağlamaya hizmet edici” olmasından, “ortak amaçlar” ile yapıldığından ve “etkili yaptırım sağlayıcı” olduğundan bahsederken K4, kolektif eylem ile ilgili aklına gelenler sorulduğunda, verdiği bir örnek üzerinden, kolektif eylemin “birlik olup seslerini duyurma yolu ile eksikliğin giderilmesini sağlayabildiğine” yani “yaptırım gücüne” dikkat çekmiştir. Bu çağrışımların kolektif eylem ile ilgili olumlu algılar olduğunu söylemek mümkündür.

2. Kolektif Eylem Etkililiği

Araştırmanın analizi sürecinde ikinci oluşturulan kategori “Kolektif Eylemin Etkililiğidir”. Katılımcıların kolektif eylemi etkili veya etkisiz olarak nitelendirmeleri sonucunda “Etkili Olduğuna Dair Algı” ve “Etkisiz Olduğuna Dair Algı” olmak üzere iki tema ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu temalar altında, belirlenmiş olan alt temalar da içeriğin bir parçası olarak incelenmiştir. Bu temalar aşağıdaki tabloda görülmektedir (Bkz. Tablo 2).

Tablo 2. Kolektif Eylem Etkililiği Kategorisinin Tema ve Alt Temalar

Kategori	Tema	Alt Tema
Kolektif Eylem Etkililiği	Etkili Olduğuna Dair Algı	Kolektif Grubun Özelliği
	Etkisiz Olduğuna Dair Algı	Dış Grubun Özellikleri
		Mevcudiyet Olarak Kolektif Eylem

2.1. Etkili Olduğuna Dair Algı

Bu tema kapsamında, katılımcılar kolektif eylemin etkililiğini, etkili olduğu şeklinde nitelendirmiş ve buradan hareketle “Kolektif Grubun Özellikleri”, “Dış Grubun Özellikleri” şeklinde alt temalar belirlenmiştir.

2.1.1. Kolektif Grubun Özelliği

Bu alt tema kapsamında katılımcıların kolektif eylemin etkili olmasını kolektif grubun özellikleri üzerinden açıkladıkları görülmüştür. Eyleme katılmayan gruptan K5, K1 ve katılan gruptan K4 ve K6 kolektif eylemin etkililiğini, kolektif grubun bir özelliği olan kişilerin sayısı yani niceliği üzerinden açıklamıştır. Bu katılımcılara göre “birçok kişinin olması”, “grup halinde olunması” ya da “kalabalık olunması” yani kolektif eylemci sayısının fazla olması kolektif eylemin etkili olmasını sağlamaktadır. Bu alt temada katılan ve katılmayan grup içinde bu konuda benzer bir düşüncenin olduğu göze çarpmıştır. Öte yandan eyleme katılan gruptan K10 “...*bu etki eyleme katılan kişilerin sayısına ve inanmışlığına göre de değişebilir*” diyerek kolektif eylemin etkili olmasının eylemi gerçekleştirenlerin niceliğine ek olarak ‘inanmışlıklarına’ ve ‘örgütlenmelerine’ bağlı olduğunu ifade etmiştir. Aynı zamanda katılmayan gruptan da K11, “...*düşüncenin eşlik etmediği her inanç şiddete neden olur o yüzden etkisi pek fazla bir yere varamaz düşünceden kastım bilinçli olma hali*” diyerek kolektif eylemleri grubun bilinçliliği üzerinden etkili gördüğünü ifade etmiştir.

2.1.2. Dış Grubun Özellikleri

Bu alt tema kapsamında katılımcıların kolektif eylemin etkili olmasını kolektif eylemin hedefindeki grubun özellikleri üzerinden açıkladıkları görülmüştür. Eyleme katılmayan gruptan, K1 ve K7 kolektif grubun karşısında olan grubun özelliklerinin

kolektif eylemin etkililiğini değiştirebileceğini belirtmiştir. Katılımcılar, bu dış grubun kolektif eylemi yapan “gruptan korkmaması”, onları “dikkate almaması” ve “kolektif gruba karşılık kullandığı gücün fazla veya kuvvetli olması” gibi sebeplerin kolektif eylemi etkisiz kılacağından bahsetmiştir. Bu alt temada, eylemin etkililiği dış grupta bu özelliklerin olmaması olarak inşa edilmiştir.

2.2. Etkisiz Olduğuna Dair Algı

Bu tema kapsamında, katılımcılar kolektif eylemin etkililiğini, etkisiz olduğu şeklinde nitelendirmiş ve buradan hareketle “Mevcudiyet Olarak Kolektif Eylem” alt teması belirlenmiştir.

2.2.1. Mevcudiyet Olarak Kolektif Eylem

Bu alt tema kapsamında katılımcıların kolektif eylemin etkisiz olmasını yalnızca mevcudiyet olarak eylemde bulunmanın üzerinden açıkladıkları görülmüştür. Eyleme katılmayan gruptan K1, K5 ve K2 kolektif eylemde “sadece beden olarak bulunmayı” kolektif eylemin etkisizliği olarak nitelendirmişlerdir. K5 kişilerin etki etmediğini “kurgulanmış bir oyunda görevini yapan oyuncular” benzetmesi ile açıklamıştır. K2 ise katılan kişilerin “aklıselim bir yol” ile hareket etmediğini ve bunun da etkisizliği beraberinde getirdiği vurgusunu yapmaktadır. Yani 15 Temmuz eylemleri üzerinden insanların sadece varlıklarıyla kolektif eylem icra ettiklerini ve bunun kolektif eylemi etkisiz kıldığını dile getirmişlerdir.

3. 15 Temmuz Eylemlerinin Algılanış Biçimleri

Bu kategori altında katılımcıların 15 Temmuz eylemlerini algılayış biçimleri incelenmiştir. “Toplumsal Değer Algısı”, “Dış Grup Varlığı”, “Sokağa Çıkanlar Üzerinden 15 Temmuz Algısı” ve “Sokağa Çıkanlara Yönelik Algı” temaları, bu kategorinin altında incelenmiştir. Bu temalar aşağıdaki tabloda görülmektedir (Bkz. Tablo 3).

Tablo 3. 15 Temmuz Eylemlerinin Algılanış Biçimleri Kategorisinin Tema ve Alt Temaları

Kategori	Tema	Alt Tema
15 Temmuz Eylemlerinin Algılanış Biçimleri	Toplumsal Değer Algısı	Vatani Koruma Değeri Birlik Olma Değeri
	Sokağa Çıkanlar Üzerinden 15 Temmuz Algısı	Ortak Amaç Varlığı Tehdidin Engellenmesi
	Sokağa Çıkanlara Yönelik Algı	Failliğin Yitimi Manipülasyona Açıklık

3.1. Toplumsal Değer Algısı

Bu temada, katılımcıların 15 Temmuz eylemlerini algılayış biçimlerinden olan toplumsal değer algısına bakılmıştır. Bu tema kapsamında “Vatani Koruma Değeri”, “Birlik Olma Değeri” alt temaları oluşturulmuştur.

3.1.1.Vatani Koruma Değeri

Bu alt tema kapsamında katılımcıların kolektif eylemi algılayış biçimlerini toplumsal değerlerden biri olan vatani koruma değeri üzerinden açıkladıkları görülmektedir. Eyleme katılan gruptan K6’nın “...ben de bu ülkeyi seviyorum ikimizde bu vatani sahipleniyoruz diye düşündüm” şeklinde olan ifadesine benzer olarak yine eyleme katılan gruptan olan K3’ün “vatanıma ve kendi topraklarıma ülkeye yapılan bir saldırıya karşı benim hiç bir şekilde bunu kabullenmeyeceğim işte buna müsaade etmeyeceğimin bir göstergesi” şeklinde olan ifadesinde görüldüğü üzere her iki katılımcı da 15 Temmuz sürecindeki kolektif eylemlerin vatani koruma değerine sahip çıkma göstergesi olduğunu ve bu değer nitelendirdikleri saldırılara müsaade sınırlarını belirlediğini ifade etmişlerdir.

3.1.2. Birlik Olma Değeri

Bu alt tema kapsamında katılımcıların kolektif eylemi algılayış biçimlerini toplumsal değerlerden biri olan birlik olma değeri üzerinden açıkladıkları görülmüştür. Eyleme katılan gruptan K4, “...kalabalık birlik ve beraberlik olmamış olsaydı ki bunun adına kolektif denebilir mi mümkün değil başarı ile sonuçlanamazdı” diyerek bu birliğin olmaması halinde o süreçteki kolektif eylemlerin başarıya ulaşamayacağına inandığını ifade etmiştir. Benzer olarak eyleme katılan gruptan K6, K3, K8 ve K9 kolektif eyleme dair algılarını “birliktelik duygusu, kenetlenme ve dayanışma” gibi birlik olma değerine işaret eden kavramlar ile açıklamışlardır. Bu kavramlarla aynı paydada birleştikleri ve bunun daha çok “millet, ülke, istikbal ve memleket” kavramlarıyla ilişkili kullanıldığı görülmektedir. Özellikle tüm katılımcıların “birlik” kavramını kullanmış olmaları önemli bir husustur. K6 birliktelik kavramına “duygu” olarak değinirken, K3 ise bu birlikteliğin “farklı görüşlerde olsa bile herkesi birleştiren bir payda” olduğunu belirtmektedir. K8 eylemlerin birlik ve beraberlik adına olumlu yönde etki ettiğini vurgularken K9 ise bu hissettiği birlik duygusunun eylemlere katılımını etkileyen bir “motivasyon kaynağı” olduğuna değinmiştir.

3.2. Sokağa Çıkanlar Üzerinden 15 Temmuz Algısı

Bu temada, katılımcıların 15 Temmuz eylemlerini algılayış biçimlerinden olan Sokağa Çıkanlar Üzerinden 15 Temmuz Algısı’na bakılmıştır. Bu tema kapsamında “Ortak Amaç Varlığı” ve “Tehdidin Engellenmesi” alt temaları oluşturulmuştur.

3.2.1. Ortak Amaç Varlığı

Bu alt tema kapsamında katılımcıların Sokağa Çıkanlar Üzerinden 15 Temmuz Algısını, “Ortak Amaç Varlığı” üzerinden açıkladıkları görülmüştür. Eyleme katılan gruptan K3’ün “...ülkeye yapılan bir saldırıya karşı o ülkenin vatandaşlarının ortak bir tepki göstermesi bence kolektif bir eylemdir” şeklindeki ifadesi, eyleme katılan gruptan K10’un “...çoğunluk olması yeterli değil ama hepsi belli bi amaca güvenmiş kişiler ordakiler hani darbeye karşı sağcısı da solcusu da olsa hepsinin belli bi amacı vardı orda katılanların” şeklindeki ifadesi ve eyleme katılmayan gruptan K5’in “...bireysel bir eylem değil orda herkes tek bir amaç için çıkıyor yani kolektif bir amaç var ve buna hizmet var” şeklinde olan ifadesinde görüldüğü üzere K5, K3 ve K10 kolektif eylemi sokağa çıkanlar üzerinden değerlendirmektedirler ve sokağa çıkanların ortak amaçlara sahip olduklarını

düşünmektedirler. Katılımcılara göre insanları birleştiren paylaşılan bir amacın varlığıdır. Ek olarak K10'a göre çoğunluk veya azınlık olmak eylemin kolektifliğini belirlemede yeterli değildir. Önemli olan amaç birliğinin sağlanmış olup olmamasıdır.

3.2.2. Tehdidin Engellenmesi

Bu alt tema kapsamında katılımcıların Sokağa Çıkanlar Üzerinden 15 Temmuz Algısını, “Tehdidin Engellenmesi” üzerinden açıkladıkları görülmektedir. Eyleme katılan gruptan K3, K6 ve K8, sokağa çıkanlar üzerinden inşa ettikleri kolektif eylem algılarında bir tehdidin varlığından bahsetmektedirler. Sokağa çıkanların ise bu tehdidin engellenmesine hizmet etmiş olabileceğini belirtmektedirler. K3, “...gücümüzü gösterip tekrarına karşı bir engel oluşturabileceğimizi düşünerek ve gayet coşkulu bir şekilde gidiyordum ben” şeklinde olan ifadesinde kendisini de dâhil ederek, çıkanların olası bir tehdidin tekrarlanmasının önüne geçtiğini ifade ederken K8, tehlikeli bir durum yaşandığını hissettiğini ancak bunun kişi sayısının artmasıyla azaldığını belirtmiştir. Eyleme katılmayan gruptan K1 ve K2’ ye sokağa çıkanlara yönelik düşünceleri sorulduğunda ise K1 “...o tankı kullananlar ya da işte onların yöneticileri falan hani böyle bi karşılarında büyük bi çoğunluk görünce olayı daha fazla büyütmek adına belki bi geri çekilme yaşamış olabilirler diye düşünüyorum” şeklinde olan ifadesinde sokağa çıkanların mevcut durumun değişmesinde doğrudan bir etkisi olmadığını daha çok karşı tarafın geri çekilmesi sebebiyle mevcut durumun değiştiğini ve insanların güçsüzlüğü üzerinden etkisiz olduklarını ifade ederken K2 de “hayır olmadı bence hani olduğunu söylüyorlar halk yaptı deniyor ama bence mevcut durumun değişmesinde sokağa çıkanların etkisi olmadı” şeklinde olan ifadesinde mevcut durumu değiştirenin halk olmadığını belirtmektedir. K2’nin mevcut durumun değiştiğini ancak sokağa çıkanların bunun üzerinde etkisi olmadığını vurguladığı göze çarpmaktadır.

3.3. Sokağa Çıkanlara Yönelik Algi

Bu tema da, katılımcıların 15 Temmuz eylemlerini algılayış biçimlerinden olan Sokağa Çıkanlara Yönelik Algılarına bakılmıştır. Bu tema kapsamında “Failliğin Yitimi” ve “Manipülasyona Açıklık” alt temaları oluşturulmuştur.

3.3.1. Failliğin Yitimi

Bu alt tema kapsamında katılımcıların sokağa çıkanlara yönelik algılarını failliğin yitimi üzerinden açıkladıkları görülmektedir. Eyleme katılmayan gruptan K5’in “...bir de o düşünmeden çıkan tarafı da gördüğüm için niye çıktı daha haberi

yok niye çıktığını bilmiyor o kadar bilmiyor ki neden çıktığını o da farkında değil ne bileyim bir görüşü yok savunacağı bir şey yok sadece biri ona demiş ve o da çıkıyor” şeklindeki ifadesinde sokağa çıkanları üçüncü göz olarak incelendiğinde bilinçli hareket etmeyen kişiler olarak gördüğünü ve bunun kendi katılımını da etkilediği anlaşılmaktadır. Benzer olarak eyleme katılmayan gruptan K11 ve K7 sokağa çıkanları kolektif eylemde neden bulunduklarını bilmeyen, kitle şeklinde hareket eden, bilinçsiz bireyler olarak tanımlamışlardır. Bu tanımlamalar kolektif eylemde bulunanların failliklerini yitirmiş olarak algılanması ile ilişkili olabilir. K7 ise sokağa çıkanların bireysel olmadıklarını, failliklerini kitle içerisinde kaybettiklerini ve duygusal olarak aşırı uçlarda yaşayan bireyler olduğunu belirtmektedir.

3.3.2. Manipülasyona Açıklık

Bu alt tema kapsamında eyleme katılmamış gruptan olan katılımcıların sokağa çıkanlara yönelik algılarını manipülasyona açıklık üzerinden açıkladıkları görülmektedir. K7 *“eyleme katılanların öncelikle böyle biraz fevri gaza gelen insanlar falan olduğunu yani manipülasyona açık insanlar olduğunu düşünüyorum bir cumhurbaşkanının sözüyle hemen sokaklara çıktılar”* şeklinde olan ifadesinde eyleme katılanları ‘fevri, gaza gelen’ insanlar olarak tanımlamaktadır. Kolektif eyleme katılanların cumhurbaşkanının sözü ile sokağa çıkmalarını manipülasyona açık olmakla ilişkilendirmektedir. K1 de K7 gibi eyleme katılanları “gaza gelen, uyum sağlayan, lidere itaat eden” insanlar olarak nitelendirmektedir. Buradan hareketle katılımcılarda liderin eyleme katılma yönünde bir manipülasyon yaptığı ve eyleme katılanlarında bu manipülasyona açık insanlar olduğu düşüncesinin varlığından söz edilebilir.

4. Eylemlere Katılımı Etkileyen Sebepler

Araştırmanın analizi sürecinde oluşturulan son kategori “Eylemlere Katılımı Etkileyen Sebepler”dir. Katılımcıların eylemlere katılımlarını etkileyen faktörlere dair sorular neticesinde ortaya çıkan temalar ve alt temalar aşağıdaki tabloda sunulmuştur (bkz. tablo 4).

Tablo 4. Eylemlere Katılımı Etkileyen Sebepler Kategorisinin Tema ve Alt Temaları

Kategori	Tema	Alt Tema
Eylemlere Katılımı Etkileyen Sebepler	İdeolojiden Bağımsız Görüş	
	Lider Etkisi	Olumlu Etki Olumsuz Etki
	Haksızlık Algısı	Karşıt İki Tarafın Varlığı Üzerinden Haksızlık Algısı Karşıt İki Tarafın Yokluğu Üzerinden Haksızlık Algısı
	Aidiyet Algısı	Duyguların Paylaşımı Açısından Aidiyet Algısı Milliyetçilik Olarak Aidiyet Algısı
	Algılanan Yeterlilik	Eylemi Başarıya Ulaştırabilmeye Duyulan İnanç İşlevsizlik/Başarısızlık
	Yarar Zarar Algısı	Algılanan Yarar Algılanan Zarar
	Otoriteye Güven Etkisi	Otoriteye Güvenmenin Eyleme Katılmaya Etkisi Otoriteye Güvenmemenin Eyleme Katılmaya Etkisi

4.1. İdeolojiden Bağımsız Görüş

Bu tema kapsamında katılımcılar eylemlere katılımlarını etkileyenin ideolojilerinden veya siyasi görüşlerinden bağımsız olduğunu ifade ettikleri görülmektedir. Eyleme katılan gruptan K3, K6, K9 ve K10'a eylemlere katılımlarında ideolojik görüşlerinin rol oynayıp oynamadığı sorulduğunda K3, ideolojik görüşünün etkisi olmadığını ve ideolojisinin veya siyasi görüşünün farklılaşmasının da eylemlere katılımının bir yordayıcısı olmayacağını öngördüğünü vurgulamıştır. K6 da K3'e benzer bir şekilde özellikle 'ülke' için destek verilen bir eylem olduğunu ve katılımında ideolojisinin etkili olmadığını belirtmiştir. K3 ile benzer ifadeler kullanan diğer bir katılımcı olan K10'a göre ise "siyasi parti seçimi"

sokağa çıkmasını etkilememiştir. Benzer olarak K9'un *"uzun süreli bir eylemler vardı çok farklı düşünce ve yaşayış tarzından insanlar vardı dolayısı ile de kendi ideolojilerine hizmet etme amacı gütmeksizin onun çok daha ötesinde birleştiğimiz bir yer vardı vatan millet bayrak bunlar hangi fikre hani cana ait olursanız olun temelde var olan şeyler"* şeklinde olan ifadesinde görüldüğü üzere katılımcılar ideolojiden ziyade kişileri birleştiren paydaların varlığına işaret etmiş ve bu kimliklerle olan bağın ideolojiden daha çok ön planda olduğunu vurgulamıştır.

4.2. Lider Etkisi

Bu tema kapsamında katılımcıların eylemlere katılımlarını etkileyenin, liderin onlar üzerindeki etkisi olarak açıkladıkları görülmektedir.

4.2.1. Olumlu Etki

Eyleme katılan gruptan K9 ve K4'e liderin eyleme katılımlarını ne yönde etkilediği sorulduğunda, kendilerini katılmaya itenin *"cumhurbaşkanının millete çağrısı"* olduğunun vurgusunu yaptıkları görülmüştür. K4'e göre cumhurbaşkanının çağrısı *"milyonların ayaklanması"*, *"insanların birleşmesi"* ve *"seslerini çıkarabilmeleri"* açısından önemli görülmektedir. K9'a göre ise sokağa çıkmanın ülke menfaatine yönelik olmasına ek olarak *"inanılan figür"* varlığı da kişilerin sokağa çıkmalarını yönlendiren bir değişkendir.

4.2.2. Olumsuz Etki

Bu alt tema kapsamında katılımcılar eylemlere katılımlarını etkileyen sebeplerden birini liderin kendileri üzerindeki etkisi ile açıkladıkları görülmektedir. Eyleme katılmayan gruptan K5, K1 ve K2'ye liderin eyleme katılımlarını ne yönde etkilediği sorulduğunda, K5 *"kendiliğinden çıkmamız değil de bunu hani bir emir tarzında ben başkumandanınızın benim emrim neyse o yapılacak gibi şeyler döndüğü için çıkmak istemedim"* şeklinde olan ifadesinde *"kendiliğinden değil"* yani birinin yönlendirmesiyle çıkıldığından eyleme katılmak istemediğini vurgulamıştır. K1 de K5'e benzer olarak *"bireysellik"* vurgusu yaparak sokağa çıkmanın bireysel olmadığını ve *"lidere gösterilen itaatten"* ileri geldiğini ifade etmiştir. K2 ise sokağa çıkmanın getirebileceği olası *"zararların lider tarafından göz ardı edilmesini"* doğru bulmadığını ifade etmiş ancak tehlike geçtikten sonra sokağa çıkılmasını olağan bulduğunu vurgulamıştır. Özetle katılımcılar liderin çağrısını samimi bulmadıklarını, liderin kendilerini bireysellikten çıkardığını ve sokağa çıkmanın emir olarak ifade edilışinden rahatsızlık duyduklarını ve bu etkilerin katılmamalarında payı olduğunu ifade etmiştir.

4.3. Haksızlık Algısı

Bu tema kapsamında, katılımcılar eylemlere katılımlarını etkileyen sebeplerden birini hissettikleri haksızlık üzerinden açıklamış ve buradan hareketle “Karşıt İki Tarafın Varlığı Üzerinden Haksızlık Algısı”, “Karşıt İki Tarafın Yokluğu Üzerinden Haksızlık Algısı” şeklinde alt temalar belirlenmiştir.

4.3.1. Karşıt İki Tarafın Varlığı Üzerinden Haksızlık Algısı

Bu alt tema kapsamında katılımcılar eylemlere katılımlarını etkileyen sebeplerden birini karşı karşıya olan iki grubun olduğu ve bu varsayımlarından hareketle de haksızlığın var olduğu üzerinden açıkladıkları görülmektedir. Eyleme katılan gruptan K6, kendisine algıladığı haksızlık sorulduğunda, o süreçte ‘oylarla seçilen meşru bir hükümetin devrilmesi’ ihtimali üzerinden bir haksızlık hissi yaşadığını ve bu haksızlığın büyümesini istemediğini, bunun katılımını etkileyen bir sebep olduğunu vurgulamıştır. K6 haksızlığın kendi grubuna karşı yapıldığını aktarırken, yine eyleme katılmış olan K3 “*kolektif eylem deyince benim aklıma direkt insanların bir durumda haksızlığa uğramasıyla birlikte bir topluluk oluşturup bunun için seslerini duyurmaya çalışması*” şeklinde olan ifadesinde kolektif eylemleri genel olarak haksızlık üzerinden yorumlamış ve kolektif eylemleri haksız durumlarda insanların seslerini duyurması olarak ifade etmiştir. Eyleme katılmış bir diğer katılımcı olan K9 ise K6’ya benzer olarak topluluğun kolektif eylem icra etmelerini öncülleyen faktörün hali hazırda var olan bir haksızlık algısı olduğunun vurgusunu yapmış ve 15 Temmuz olayları sonrasında dış grubun kendi grubunu haksızlığa uğrattığını hissettiğini ifade etmiştir.

4.3.2. Karşıt İki Tarafın Yokluğu Üzerinden Haksızlık Algısı

Bu alt tema kapsamında katılımcılar eylemlere katılımlarını etkileyen sebeplerden birini karşı karşıya olan iki grubun olması ve bu varsayımlarından hareketle de haksızlık ve haklılık üzerinden açıkladıkları görülmektedir. Eyleme katılmayan gruptan K2’ in “*...ya ben şöyle düşünüyorum yıllarca iç içe olmuş iki tarafın bu şekilde karşılaşması çok üzücü çünkü biz de o arada git geller yaşadık sonuçta çok köklü bir geçmişleri var birlikte on on beş yıla yakın bu ülkenin başındalar haklı haksız bir taraf göremiyorum çıkar çatışması sadece*” şeklindeki ifadesinde haklı ve haksız taraflar olmadığını ve çıkar çatışmasından ibaret olduğunu belirtmiştir. K2’ ye benzer ifadeler kullanan eyleme katılmayan gruptan K5 de haklı ve haksız tarafın olmadığını belirtmiştir. Her iki katılımcının da tarafları kendisini dâhil etmeden ifade ettiği görülmüştür. Eyleme katılmayan gruptan K1 ise vatanın karşıt grupları içermediğini söylemiş ve iki taraf arasında bir durum olarak

nitelendirmiştir. Ek olarak kendisinde de bu haksızlık hissinin olmadığını belirtmiştir.

4.4. Aidiyet Algısı

Bu tema kapsamında, katılımcılar eylemlere katılımlarını etkileyen sebeplerden birini gruba hissettikleri aidiyetleri üzerinden açıklamış ve buradan hareketle “Duyguların Paylaşımı Açısından Aidiyet Algısı”, “Milliyetçilik Olarak Aidiyet Algısı” şeklinde alt temalar belirlenmiştir.

4.4.1. Duyguların Paylaşımı Açısından Aidiyet Algısı

Bu alt tema kapsamında katılımcılar eylemlere katılımlarını etkileyen sebeplerden birini ortak duygularını paylaştıkları gruba kendilerini ait hissedip hissetmemeleri üzerinden açıkladıkları görülmektedir. Eyleme katılan gruptan K6 ve K9 kolektif eylemler sırasında *“o duyguları o insanlarla paylaşmış hissediyordum”* veya *“insanlar evlerinden yemeklerini getirmeye başladılar birlikte duygularını paylaşmaya başladılar sabahlara kadar”* gibi ifadelerle duyguların paylaşılmasına dikkat çekmekte ve *“çok farklı dostluklar da oluştu haliyle bu birliktelik aslında bana şunu da göstermiş oldu biz bir milletiz aynı payda da birleşebiliyoruz”* şeklinde ifadelerle de ortak duyguları paylaşmanın aitlik hissinin kamçıladığını belirtmişlerdir.

4.4.2. Milliyetçilik Olarak Aidiyet Algısı

Bu alt tema kapsamında katılımcılar eylemlere katılımlarını etkileyen sebeplerden birini ortak bir milliyet kimliğini paylaştıkları gruba kendilerini ait hissedip hissetmemeleri üzerinden açıkladıkları görülmektedir. Eyleme katılan gruptan K3, kendisine grupla hissettiği aidiyeti sorulduğunda, katılımlarında ülkesine yani o paydaya yapılan saldırıya tepki göstermenin etkisi olduğunu vurgulamıştır. Benzer bir ifade aynı soru eyleme katılan gruptan K4 ve K9’a yöneltildiğinde de ortaya çıkmıştır. K4’ün *“milli mücadeleye güzel giden bir ülkenin önüne engel konmak istediği an milletçe vatandaşa biz kenetlenip bu ülkenin aslında sahipsiz olmadığını da aslında bir nevi gösterdik biz milletçe yine”* ifadesinde olduğu gibi her ikisi de ülke sınırını vurgulayıp ‘millet’ ve ‘vatandaşa’ olmanın yani bu gruplara ait olmanın katılımlarına öncülük eden düşünceler olduğunu belirtmişlerdir.

4.5. Algılanan Yeterlilik

Bu tema kapsamında, katılımcılar eylemlere katılımlarını etkileyen sebeplerden birini grubun veya kendisinin yeterliliğine inançları üzerinden açıklamış ve buradan hareketle “Eylemi Başarıya Ulaştırabilmeye Duyulan İnanç”, “İşlevsizlik/Başarısızlık” şeklinde alt temalar belirlenmiştir.

4.5.1. Eylemi Başarıya Ulaştırabilmeye Duyulan İnanç

Bu alt tema kapsamında katılımcıların eylemlere katılımlarını etkileyen sebeplerden birini eylemin başarıya ulaşacağına duydukları inanç üzerinden açıkladıkları görülmüştür. Eyleme katılan gruptan K6 ve K3 kendilerine eylemin başarısına duydukları inancın katılımlarını etkileyip etkilemediği sorulduğunda, K6 kendisindeki bu inancın katılan diğer insanlarda da bulunduğunu ve bunun kendisindeki inancı pekiştirdiğini K3 ise olay karşısındaki tepkisinin yani eylemlere katılımının eylemin başarıya ulaşması yönünde bir inanç oluşturduğunu ifade etmiştir. Eyleme katılan gruptan K8 ise “...hani bun karşı koymazsak eğer kimse karşı koymaz ben çıkmazsam kimse çıkmaz düşüncesiyle zaten biz o gün sokağa çıktık gerçekten bunu durdurabileceğimizi düşünerek çıktık ve öyle de oldu” şeklindeki ifadesiyle olaylara karşı çıkmaması halinde aslında kimsenin karşı çıkamayacağını belirtmiş ve yeterliliği yüksek algıladığını göstermiştir. Sonuç olarak her üç katılımcı da bu inanca sahip olduklarını, bu inanç ve eşlik eden düşüncelerle dışarı çıktıklarını vurgulamıştır.

4.5.2. İşlevsizlik/Başarısızlık

Bu alt tema kapsamında katılımcılar eylemlere katılımlarını etkileyen sebeplerden birini eylemin işlevsiz olabileceğini ve başarısız sonlanabileceğini düşünceleri üzerinden açıkladıkları görülmektedir. Eyleme katılmayan gruptan K1 kendisine algıladığı yeterlilik sorulduğunda “bireysel güçlerden daha fazla farklı büyük güçlerin etkisi olduğunu düşünüyorum durumları değiştirmede o yüzden hani insanın çok etkili olduğunu düşünmüyorum” şeklinde ifade etmiştir. Bireysel anlamda değerlendirmiş ve kendisini mevcut durumu değiştirmede yeterli bulmadığını ifade etmiştir. Ancak kendisine göre bireyler etkisizken ‘büyük güçler’ daha etkilidir. Bunun gibi eyleme katılmamış olan K2 ise mevcut durumu değiştirmeye kalktığı ve bu sebeple “katıldığı eylemlerle bir şeylerin değişmediğini” fark ettiğinden yeterliliğe inancı olmadığını ifade etmiştir. Eyleme katılmayan gruptan K11 ise “eyleme dökülen fikirlerin yeteri kadar mükemmel olmayacağını” düşündüğünden eylemlere katılmada kendisini yeterli bulmadığını ifade etmiştir.

4.6. Yarar Zarar Algısı

Bu tema kapsamında, eylemlere katılımı etkileyen sebeplerden olan “Yarar Zarar Algısına” bakılmış ve buradan hareketle “Yarar Algısı” ve “Zarar Algısı” şeklinde alt temalar belirlenmiştir.

4.6.1. Algılanan Yarar

Bu alt tema kapsamında katılımcıların kolektif eyleme katılımında etkili olan yarar zarar algısını “yarar” üzerinden açıkladıkları görülmektedir. Eyleme katılan gruptan K4, kolektif eyleme katılmadan önce yarar ve zarar hesaplaması yaptığını ve bu hesaplama sonucunda, katılımını yararlı olarak görerek kolektif eyleme katıldığını belirtmektedir. Olası bir zarar olan ölümün de kendisini katılmaya gönüllü olmak noktasında engellemediğini, ölümü ‘vatan mücadelesi’ uğrunda gelişen bir sonuç olarak algıladığını ve bunun başka bir sebepten ölmekten üstün olduğunu vurguladığı görülmüştür. Eyleme katılan gruptan K9’un *“bunun yararlı olabileceği inancının motivasyonu ile çıktım evet ölebilirdim ve bunu bir zarar olarak görmedim aksine bu bir yarardı benim için yani eğer vatan kurtarılacak ise burada birileri ölmesi gerekecek ise”* sözlerinden hareketle eyleme katılımının, yarar algısından etkilendiği çıkarsanmaktadır. Ölüm söz konusu olsa dahi bunun ‘vatanı kurtarmak’ adına bir yarar olacağını belirten K9, katılımının olası bir zarar doğurabileceğini şuan fark ettiğini fakat eylemler sırasında bunu düşünmediğini de ek olarak belirtmiştir. Eyleme katılan gruptan K10’a eylemlere katılmadan evvel yarar veya zarar hesaplaması yapıp yapmadığı sorulduğunda eylemlere katılırken katılımının herhangi bir zararı olacağını düşünmediğini ifade etmiştir. Aksine yararı olacağını düşündüğünü hatta bu yararın katılımında etkisi olduğunu vurgulamaktadır. Bu yararın kişisel bir beklentiden ziyade ‘ülke menfaati’ gibi toplumsal bir yarar olduğunu vurgulayan K10, bu menfaatin tehdidin önlenmesiyle oluşabileceğine inandığını ve eylemlere de bu amaçla katıldığını vurgulamaktadır.

4.6.2. Algılanan Zarar

Bu alt tema kapsamında katılımcıların kolektif eyleme katılımında etkili olan yarar zarar algısını “zarar” üzerinden açıkladıkları görülmektedir. Eyleme katılmayan gruptan K1 kolektif eyleme katılımın yarar ve zararlarını hesapladığını belirtmektedir. Katılması durumunda oluşabilecek ‘fişleme’, ‘sorumlulukların boşlanması’, ‘başına bela gelmesi’ gibi durumlardan bahsetmesi bu hesaplamayı daha çok zarar üzerinden yaptığını göstermiştir. Eyleme katılmayan gruptan K7 ise *“...yani tabi ki zararı olabilirdi neticede tanklara yürüdü insanlar hani ölmek var ucunda ya da sevdiklerime bir şey olur korkusu”* şeklindeki ifadesinde görüldüğü

üzere, kolektif eyleme katılımın yarar ve zararlarını hesapladığını belirtmekte ve katılması durumunda ‘ölüm’ gibi bir zararın kendisini sokağa çıkmama noktasında etkilediğini ifade etmektedir.

4.7. Otoriteye Güven Etkisi

Bu tema kapsamında, eylemlere katılımı etkileyen sebeplerden olan otoriteye güven etkisine bakılmış ve buradan hareketle “Otoriteye Güvenmenin Eyleme Katılmaya Etkisi” ve “Otoriteye Güvenmenin Eyleme Katılmamaya Etkisi” şeklinde alt temalar belirlenmiştir.

4.7.1. Otoriteye Güvenmenin Eyleme Katılmaya Etkisi

Bu alt tema kapsamında katılımcıların eyleme katılımlarını otoriteye güven üzerinden açıkladıkları görülmektedir. Eyleme katılan gruptan K6 “*muhabbakk tabi ki orda otoriteye çok güvenmeyen insanlar da vardı ama benim otoriteye olan güvenim oraya katılmamı daha çok kolaylaştırmıştır diye düşünüyorum*” şeklindeki ifadesi ile otoriteye olan güveninin kolektif eyleme katılımını kolaylaştırdığını belirtmiştir. Eyleme katılan gruptan K3 “*...otoritenin yani devletin başındaki kişilerin gösterdikleri dik duruş bizim de aynı şekilde orda dik durmamızı sağladı diye düşünüyorum bizim oradaki dik duruşumuzu onlarınki güçlendirdi o yüzden otoritenin burada etki var*” şeklindeki ifadesinde otoritenin dik duruşunun kolektif eylemi yapanların da dik durmasını sağladığını ve güçlendirdiğini söylemektedir. Eyleme katılan gruptan K4 inandığı otoritenin doğru olduğunu, otoriteye güvendiği ve inandığı için kolektif eyleme katıldığını belirtirken, eyleme katılan gruptan K10 da benzer olarak, kendisine otoriteye olan güveni sorulduğunda mevcut otoritenin istikrar sağlayıcı bir otorite olduğunu bu sebeple güven duyduğunu ve bu güvenin eylemlere katılımında etkisi olduğunu ifade etmiştir.

4.7.2. Otoriteye Güvenmemenin Eyleme Katılmamaya Etkisi

Bu alt tema kapsamında katılımcıların eyleme katılmamalarını otoriteye güvenmeme üzerinden açıkladıkları görülmektedir. Eyleme katılmayan gruptan K5, K1, K2 ve K11 hükümete güvenlerinin düşük olduğunu bunun ise kolektif eyleme yönelten olayın gerçekliğinden şüphe duyulmasına sebep olduğunu söylemektedir, dolayısı ile kolektif eyleme katılmamış olduklarını ifade etmişlerdir. K5’ in “*otoriteye güvenmediğim için hani bu olayların da gerçekliğine şüphe etmeme kuşku duymamı sağladı hani bu olaylar ne kadar oyun dedik ya senaryo olabilir mi çünkü devlet oyunları gerçekten çok karışık*” şeklinde ifade ettiği gibi diğerlerinin de mevcut otoriteyi güvensiz bulduğunu ve otoriteyi destekleyen grubun samimiyetine olan güvensizliğinin eylemlere katılmamalarını etkilediği göze çarpmaktadır.

Tartışma

Bu araştırma kapsamında 15 Temmuz sonrası yapılan eylemlere katılan ve katılmayan insanların kolektif eylem algılarına odaklanılmıştır. Araştırma, genel hatlarıyla kişilerin kolektif eylemlere dair duygu ve düşünceleri, kolektif eylemlerin etkililiğine dair inançları, 15 Temmuz olayını algılayış biçimleri ve sokağa çıkma eylemlerine katılma veya katılmama durumlarına sebep olarak gösterdikleri etmenleri incelemiş ve bu yolla iki grubun da kolektif eylem algılarına dair birtakım örüntüler ortaya koymaya çalışmıştır.

Kolektif eyleme yönelik algı eylem içerisinde bulunmayı ve hissedilecek duyguları ve düzeylerini etkilemektedir. Bu sebeple katılan grubun ve katılmayan grubun kolektif eylem algısı kategorisinde farklı temalar altında toplandığı görülmüştür. Bu temalar içinde katılımcıların bir kısmının kolektif eylemi, yaşanan engellenme hissiyle ya da oluşan durumun haksız olarak algılanmasıyla öfke duygusu birleştğinde insanların eyleme geçmeye yönelmesini ifade eden engellenme saldırganlık kuramı çerçevesinde inceledikleri göze çarpmaktadır. Kurama göre ulaşılmak istenen kişisel hedefler psikik enerjiyi canlandırır yani psikolojik hazırlığı sağlar ve hedefe ulaşmak ise katartik bir etki oluşturur. “Ancak, hedefe ulaşmanın önüne engel çıkarılırsa psikik enerji aktive olmuş halde kalacağı için sistem bir psikolojik dengesizlik durumu yaşar, bu dengesizlik de ancak saldırganlık yoluyla düzeltilebilir” (Hogg ve Vaughan, 2005, s. 413). Bu katılımcılar da kolektif eylemleri daha çok saldırganlık doğuran eylemler olarak nitelendirmiştir. Bu katılımcılar açısından kolektif eylem, bir grubun engellenmiş veya haksızlığa uğramış olması dolayısıyla duydukları nefret ile yönlendikleri eylemlerdir. Ayrıca bu temalar içinde katılan grubun kolektif eylemlerle ilgili duygu ve düşüncelerini toplumsal olarak olumlu nitelendirilebilir bir çerçevede inşa ettiği görülürken, katılmayan grubun ise toplumsal olarak olumsuz olarak nitelendirilebilecek bir çerçevede oluşturduğu göze çarpmaktadır. Bu ayrım, diğer kategorilerde ortaya çıkabilecek ayrımların temelinde yatması sebebiyle çalışmanın önem arz eden bir başlangıç noktasıdır. Çünkü bireyler kolektif eylemlere yönelik algıları olmaksızın bir eyleme katılmazlar, aksine bu algı eylem içerisinde bulunmayı ve hissedilecek duyguları ve düzeylerini etkilemektedir. Bu kategorinin Eyleme Katılmayı Etkileyen Sebepler kategorisi ile doğrudan ilişkisi bulunmaktadır. Ek olarak elbette Kolektif Eylem Algısı 15 Temmuz gecesini nasıl ifade ettiğimizi ve o geceki eylemleri anlamlandırma sürecimizi etkileyecek bir kategori olma özelliğini de taşımaktadır.

Kolektif eylemin etkililiğine dair algının da kolektif eylemlere katılıp katılmamayı etkilediği söylenebilir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara bakıldığında, hem katılan grup hem de katılmayan grup kolektif eylemin etkili

olmasını sağlayan faktörü, kolektif eylemi ortaya çıkaran kişilerin sayıca fazla olmasına bağladıkları görülmektedir. Katılmayan grup ise ek olarak, kolektif eylemin hedefindeki grubun özelliklerine dikkat çekmektedir. Kolektif eylemin hedefindeki grubun kolektif eylemi ortaya çıkaran grubu dikkate almamasının ve kolektif eylem grubuna uyguladıkları karşı gücün kuvvetli olmasının kolektif eylemin etkisini azaltacağını vurguladıkları görülmektedir. Ek olarak araştırma bulgularında katılmayan grubun 15 Temmuz özelinde kolektif eylemlere dair etkisizlik açıklamaları birbirine benzer bulunmuştur. Eyleme katılmayan katılımcılar, bireyleri kolektif eylemin icra ediliş sürecinde yalnızca bedenlen eylem içerisinde bulunmalarından ötürü eylemi işlevsiz görmüş ve kolektif eylemlerin de bu yolla başarı sağlayamayacağı görüşünde birleşmişlerdir.

Araştırma kapsamında, eylemlere katılan ve katılmayan grupların 15 Temmuz eylemlerini algılayış biçimlerine bakıldığında, katılan grubun yaptıkları eylemleri; vatani koruma çabası olarak nitelendirdikleri ve bu eylemler sırasında birliktelik duygusunu yoğun bir şekilde deneyimledikleri, bu eylemler sonucunda ise birlik olma değerinin daha fazla anlam kazandığını ifade ettikleri görülmektedir. Bu sonucun Hogg'un 1992 yılında ifade ettiği "sosyal birliktelik/karşılıklı bağımlılık" modeliyle eş değer bir bilgi sağladığını söylemek mümkündür; bu modelde birbiriyle alakasız bireylerin bir yığın oluşturarak karşılıklı bağımlılık ve etkileşimi sağlamaları neticesinde tek başına ulaşamayacakları hedeflere ulaşmaları, hedefe ulaşılmasıyla da karşılıklı bir hedef tatmini gerçekleştiği ve bireylerin birbirlerini ödül kaynağı olarak algıladığı böylece olumlu bir değerlik oluştuğu ifade edilmektedir (akt; Hogg ve Vaughan, 2005). Katılan grupta vatani koruma amacının fazlaca vurgulanması toplumsal olarak vatani korumaya değer atfedilmesi ile ilişkili olabilir. Kolektif eylem sırasında yoğun birliktelik duygusu paylaşımları, kendilerini kolektif eylemi icra eden gruba ait hissetmeleri, yani iç grupla özdeşimlerinin yüksek olması ile açıklanabilir. Ayrıca ortak bir tehdide maruz kalmak kişiler arasındaki çekimi arttırmakta ve grubun birlikteliğini güçlendirmektedir (Hogg ve Vaughan, 2005). Dolayısıyla bu birlikteliğin güçlenmesi katılan grubun ifade ettiği üzere de grup içi iletişimi iyileştirebilmektedir.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgularda katılan ve katılmayan grubun sokağa çıkanlar üzerinden inşa ettikleri 15 Temmuz'a dair düşüncelerinde eylemlerin kolektifliğinin ortak amaç varlığından ileri geldiği noktasında birleştikleri görülmüştür. Bireysellik atfıyla değil kolektif hareket etme kavramıyla ortak bir amaca hizmet etme yönünde bağlantı kurulduğu fark edilmektedir. Öte yandan sokağa çıkanların, varsayılabilen bir tehdidi engelleyip engellemediği konusunda katılan ve katılmayan grubun farklı örüntüler sergilediği görülmektedir. Katılan grup sokağa çıkanların tehdidi önleyen gücüne odaklanırken katılmayan grup tehlike veya tehdit içerikli bir olayın engellenmesinde insanların işlevsiz

olduğu fikrinde birleşmişlerdir. Bu ayrımın temel sebebinin kolektif eylemlerin etkililiğine dair inançların farklılaşması gösterilebilir. Yalnızca mevcudiyet varlığıyla gerçekleştirilen kolektif eylemlerin işlevsizliğine yapılan vurgu 15 Temmuz sonrası yapılan eylemlere katılanların işlevselliğini de bu yönde etkilemiş görünmektedir.

Son olarak katılmayanların 15 Temmuz'a dair oluşan düşünce ve inançları üzerinde sokağa çıkanlara yönelik algıları rol oynamış olabilir. Sözgelimi katılmayan grup sokağa çıkanların manipülasyona açık ve failliklerinden ödün veren kişiler olduğu hususuna temas etmiş ve sokağa çıkan kişilerin belirli bir bilinçten yoksun oldukları fikrinde birleşmişlerdir. Eylemlere katılım sağlamayan bu grubun sokağa çıkmak ile ilgili fikirlerinde “gaza gelme” kavramı, bilinçsizce hareket etme ve aynı zamanda tek bir kişinin sözüyle hareket etme şeklinde manipülasyona açık olmak istememenin rolü oldukça açıktır. Katılmayanların bu noktadaki görüşleri Le Bon'un (1997) kitleye ilişkin fikirleriyle benzer görünmektedir. Bireylerin grup içerisinde tek tek özelliklerinin bir önemi kalmadığını; bireylik bilincinin irksal bir bilinçaltına dönüştüğünü savunan Le Bon (1997) aynı zamanda etkisiz, tutucu ve akıldışı olarak betimlediği kitlelerin, liderin etkisine açık olduğunu da ileri sürmektedir.

Kişilere sokağa çıkma noktasında itici ve çekici gelen meselelerin neler olduğu araştırma analizinin son kategorisi olan eylemlere katılımı etkileyen sebepler içerisinde incelenmiştir. Buna göre katılan grubun ideolojilerinden bağımsız olarak hareket ettiklerini iddia ettikleri görülürken katılmayan grubun ise katılmamalarında liderin olumsuz etkisini vurguladıkları fark edilmiştir. Katılan grup eylemlere katılırken siyasi düşünce sistemlerinin etkisinde kalmadıklarını, daha çok ortak amaçlara hizmet etmeyi hedeflediklerini vurgulamıştır. Çoğunlukla ülke sınırlarına ve ortak kimliklere işaret ettikleri göze çarpmaktadır. Liderin eylemlere katılımındaki olumsuz etkisine katılmayan grupta, olumlu etkisine ise katılan grupta rastlanılmıştır. Bu, katılan grubun liderin çağrısını samimi ve harekete geçirici bulduklarından eylemlere katılım sağladığı, katılmayan grubun ise liderin kendilerini bireysellikten çıkaracağını düşündüklerinden eylemlere katılım sağlamadığı şeklinde yorumlanmıştır. Liderin olumsuz etkisinin ortaya çıkmasında manipülasyona açıklık temasında yapılan vurguların da etkili olabileceği öngörülmektedir. Ek olarak belirtmek gerekir ki katılımcılara sokağa çıkma veya çıkmama sebepleri veya ideolojileri, siyasi düşünce sistemleri ile ilişkili olabilecek sorular yöneltmek üstelik konu 15 Temmuz gecesi olduğundan çalışma açısından zorlayıcı bir aşama olmuştur. Bu sebeple katılımcıların katılmalarında veya katılmamalarında rol oynayan birbirlerinden farklı birtakım cevaplar verdikleri görülmüştür. Katılan grubun kişilik özelliklerinin katılımlarında etkili olduğunu vurguladıkları görülürken katılmayan

grubun görece geniş çaplı değerlere sahip olduklarını katılmamalarını yönlendiren bir etki olarak açıkladıkları göze çarpmıştır. Ek olarak katılımcıların dile getirmiş olduğu birtakım düşünce sistemleri ve otoritenin görevlerine ilişkin düşüncelerinin de eylemlere katılıma etki eden faktörler olduğu şeklinde yorumlanmıştır.

15 Temmuz eylemlerine katılımı etkileyen sebeplerden biri olan, 15 Temmuz ile ilgili olarak algılanan haksızlığa bakıldığında katılan ve katılmayan grupların bu olay ile ilgili haksızlık algılarının farklılaştığı dikkat çekmiştir. Katılan grup, bu olayla ilgili olarak haksızlık algıladıklarını ve bunun katılımlarına etki ettiğini belirtirken, katılmayan grup ise 15 Temmuz olayı ile ilgili herhangi bir haksızlık algılamadığını belirtmiştir. Burada dikkat çeken ise katılan grubun karşıt iki grubun varlığından bahsederken, katılmayan grubun ise karşıt iki grubun olmadığından bahsetmesidir. Bu durum Kolektif Eylemlerin Sosyal Kimlik Modeli'nden yararlanılarak açıklanabilir. Model, bir grup kendi grubunu diğer grup ile karşılaştırması sonucunda ortada öznel olarak haksız bir durum olduğunu duyumsuyorsa, bu durumun değiştirilmesi için grubun kolektif eyleme yönelme olasılığı olacağını açıklamaktadır (Kışlıoğlu ve Uluğ, 2015). Burada katılan grup kendini bir iç gruba yerleştirmiş, bunun sonucunda bir dış grup algılamış ve bu dış grubunda iç gruplarına karşı haksız bir durum yarattıklarını düşünmüştür. Modele göre bireyin kimliği üzerinden algıladığı haksızlık birey üzerinde kolektif eylemlere katılımı itici bir etkiye sahiptir.

KESKM' e göre kolektif eylemleri anlayabilmek için bireyin kendini ait hissettiği bir grup/kimlik ile kendini özdeşleştirme derecesi önem arz eden bir diğer bileşendir. Araştırma bulgularına bakıldığında, 15 Temmuz eylemlerine katılan grubun millet sosyal kimliği temelinde kendilerini eylem yapan diğer kişilerle grup olarak hissettikleri görülmüştür. Aidiyet Algısı kategorisi içerisinde katılımcılar bütün olmaya, bir arada olmaya ve bu bütünün ancak vatan kavramı kapsamında geçerli olduğuna vurgu yapmıştır. Ülke sınırları içerisinde oluşturulmuş bir sosyal kimliğe atıf yapıldığı muhakkaktır. Buradan hareketle şu yorumu yapmak mümkündür: 15 Temmuz olayı sonrası yapılan eylemler ile birlikte kişilerin ortak birtakım duygular üzerinden milliyetçilik fikri güç bulmuştur. KESKM' e göre ise bireylerin, sosyal kimliklerine duydukları aidiyet algıları ve bu sosyal kimlikle kendilerini özdeşleştirme dereceleri kolektif eylemlere katılımlarını etkilemektedir.

Son olarak kolektif eylemlere katılımı etkileyen, algılanan yeterliliğe bakıldığında katılan grup ve katılmayan grubun algıladıkları yeterliliklerin birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Katılan grup, eylemi başarıya ulaştırabilecekleri yönünde bir yeterlilik inancı çerçevesinde birleşirken, katılmayan grubun, kolektif eyleme katılımın mevcut durumu değiştirmeye katkısının olmayacağı görüşünde birleştiği görülmektedir. Algılanan yeterliliğin kolektif

eyleme katılımı yordadığı fikrinden hareketle, katılan grup ve katılmayan grupta böyle bir farklılığın çıkması, eyleme katılmalarını ve katılmamalarını açıklar niteliktedir.

Bireyler kolektif eylemlere katılımlarında akılcı hesaplamalara başvururlar mı? Temelde bu soru etrafında incelenen yarar zarar algısı kaynağını bir bireyin herhangi bir eylemden önceki yoksunluğuna göre faydalarını ve giderlerini hesaplayıp, sosyal bir harekete de bu hesaplamaların sonucuna göre katıldığını ifade eden kaynak hareketliliği kuramından almaktadır. Bu araştırmanın bulguları analiz edildiğinde 4 katılımcının böylesi bir hesaplama yaptıkları görülmüş ve katılan grubun daha çok yarar hesabı, katılmayan grubun ise daha çok zarar hesabı yapması neticesinde eylemlere katılıp katılmamalarına karar verdikleri şeklinde yorumlanmıştır.

Siyasal birtakım kurumlarla veya siyasal sistemlerle bağlantılı olabilecek bir olay yaşanması sebebiyle 15 Temmuz sonrası yapılan eylemlere katılımı yönlendiren bir diğer değişken politikaya duyulan güvendir. Sönmez'e (2014) göre politik güvenin yüksek olması, insanların politik kurumlara ve politik aktörlere olan inancını ve desteğini artırmaktayken düşük olması, insanların hükümete ve politikalarına karşı olumsuz tutum sergilemelerine ve desteklerini azaltmalarına neden olmaktadır. Politik güvenin ya da otoriteye duyulan güvenin kolektif eylemlerin yapılandırılışında etkisi olabileceğini öngören bu çalışmanın analizinde de katılan grup üyelerinin kendilerini harekete geçirenin otoriteye duydukları güven ve bağ olduğunu ifade ettikleri görülmüştür. Katılmayan grubun ise otoriteyle kurdukları güvensiz bağın ve bu güvensiz bağın sonucunda yaşananların doğruluğu noktasında şüphe duymalarına sebebiyet verdiğini vurguladıkları görülmüştür. Bu sebeplerin katılmamalarını etkilediğini ve güven duymaları halinde eyleme katılacaklarını ifade etmeleri politik güvenin kolektif eylemlere katılımı etkileyen bir etmen olduğu hususundaki varsayımlarımızı onaylayan ifadeler olarak karşımıza çıkmıştır.

Sonuç olarak 15 Temmuz sonrasında yapılan eylemlere katılan ve katılmayan grupların kolektif eylemleri algılayış biçimlerinde farklılıklar görülmüştür. Bireylerin 15 Temmuz sonrası yapılan eylemlere katılıp katılmamalarında kolektif eylem algılarındaki bu farklılıkların etken olabileceği düşünülebilir. Ancak örneklemdaki iki grubun katılımcı sayısının ve cinsiyet dağılımı ile eğitim düzey dağılımının eşit olmaması ve araştırmaya yalnızca üniversite öğrencilerinin dâhil edilmiş olması, genelleme yapılabilmesi açısından önemli bir sınırlılıktır. Araştırmanın bulguları yorumlanırken bu sınırlılıklar göz önünde bulundurulmalıdır.

KAYNAKLAR

- Çoymak A., Gheorghiu M., Niens U. ve Lyons E. (2015). Vatandaşlığın psikolojisi ve politik güven. Ö. Dirilen Gümüş, (Ed.), *Siyaset Psikolojisi* (1) içinde (s. 229-242). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Güler, A., Halıcıoğlu, M. ve Taşğın, S. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma*. Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Hogg, M. ve Vaughan, M. G. (2011). *Sosyal psikoloji* (2). (İ, Yıldız ve A, Gelmez Çev.). Ankara: Ütopya Yayınevi. (Orijinal çalışma basım tarihi 2005.)
- Kayaoğlu, A. (2003). Kitlenin psikolojisi ya da sosyal psikolojinin ‘kitle’si: Kitlede yeni bir anlayışa doğru. *Kurgu Dergisi*, 20(1), 205-218.
- Kışlıoğlu, R. (2010). *Kolektif eylem ve gruba bağlanma: Bedavacılık ve vatanseverlik ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kışlıoğlu, R. ve Uluğ, Ö. (2015). Kolektif eylem. Ö. Dirilen Gümüş, (Ed.), *Siyaset Psikolojisi* (1) içinde (s. 229-242). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Le Bon, G. (1997). *Kitleler psikolojisi*. İstanbul: Hayat Yayıncılık. (Orijinal çalışma basım tarihi 1896.)
- Miş, N., Güler, S., Coşkun, İ., Duran H. ve Ayvaz, E. M. (2016). 15 temmuz darbe girişimi toplumsal algı araştırması (1). İstanbul: Turkuvaz Matbaacılık Yayıncılık.
- Özkan, K. (2014). *Kadınların kolektif yöneliminin yordayıcıları: Kültürel benlik kurguları, kadın kimliği ile özdeşleşme, kadınların sosyal baskınlık yönelimi ve sistemi meşrulaştırma eğilimi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sönmez, B. (2014). *Politik güven: Dindarlık, yetkecilik, sistemi meşrulaştırma ve değerler açısından bir inceleme*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şentürk, Ü. (2006). Küresel yeni sosyal hareketler ve savaş karşıtlığı. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 30(1), 31-46.

- Tavşancıl, E. ve Aslan, E. (2001). *İçerik analizi ve uygulama örnekleri*. İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Yanık, C. ve Öztürk, M. (2014). Toplumsal hareketlerin dönüşümü üzerine bir değerlendirme. *Mukaddime*, 5(1), 45-63.
- Yardımlı, A. (2015). Kolektif eylem kavramı üzerine. *Inmagazine*, (2). 3 Kasım 2016, <https://www.joomag.com/magazine/inmagazine-say%C4%B1-2-nisan-may%C4%B1s-haziran/0617431001441270452?page=62>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yörür, F. (15 Ağustos 2016). Darbe girişimi sonrası sokak hareketlerinin anatomisi. *Bbc Türkçe*, 10 Şubat 2017, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-37035442>.
- Wright, S. C., Taylor, D. M. ve Moghaddam, F. M. (1990). Responding to membership in a disadvantaged group: From acceptance to collective protest. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(6), 994-1003.